

УГОРСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД НОВЕЛИ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «ПІЗНЄ ПРОЗРІННЯ»: КОНТЕКСТУАЛЬНІ ТА ІДІОСТИЛЬОВІ АСПЕКТИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (56)

УДК 81'255.4(811.161.2:811.511.141)Гончар

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.\(56\).11-18](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.2.(56).11-18)

Балла Е., Барань Є. Угорський переклад новели Олесь Гончара «Пізнє прозріння»: контекстуальні та ідіостильові аспекти; кількість бібліографічних джерел – 16; мова українська.

Анотація. Метою дослідження є аналіз угорського перекладу новели «Пізнє прозріння» Олесь Гончара з огляду на контекстуальні та ідіостильові особливості, виявлення ступеня збереження авторської наративної та стилістичної специфіки, розкриття ролі перекладу у формуванні угорської рецепції твору та представлення особи перекладача Пала Мішлеї. Для досягнення мети поставлено такі завдання: окреслити ідіостильові та наративні характеристики оригіналу, порівняти їх із угорським перекладом, виявити перекладацькі стратегії та трансформації художнього змісту, а також проаналізувати рецепцію Олесь Гончара в Угорщині та роль Пала Мішлеї в цьому процесі.

У матеріалі проаналізовано особливості угорськомовної репрезентації творчості Олесь Гончара, яка розпочалася вже в середині ХХ століття й відзначалася системністю та інтенсивністю. Простежено основні етапи входження творів письменника в угорський культурний простір: від публікацій у періодиці до антологічних і окремих книжкових видань. З'ясовано, що значну роль у популяризації доробку митця відігравали як перекладацька діяльність, так і численні матеріали в угорській пресі, які формували сталий інтерес до його постаті та діяльності. Окрему увагу зосереджено на новелі «Пізнє прозріння», що належить до періоду творчої зрілості автора, та її угорському перекладі, здійсненому Палом Мішлеї. Зазначено, що перекладач належить до чільних угорських українців, який займався не лише перекладацькою, а й видавничою, упорядничою та науковою діяльністю. У процесі аналізу перекладу новели О. Гончара «Пізнє прозріння» встановлено, що П. Мішлеї вдалося адекватно передати як змістово-ідейні домінанти твору, так і його поетикальні особливості, зокрема лірико-емоційний колорит, ритміко-синтаксичну організацію й наративну специфіку. Наголошено на високому рівні перекладацької майстерності та продуктивності українсько-угорської літературної взаємодії другої половини ХХ століття. Водночас акцентовано на необхідності подальшого вивчення перекладної спадщини та актуалізації імен перекладачів, що сприяли поширенню українсько-художнього слова в іншомовному культурному середовищі.

Ключові слова: Олесь Гончар, Пал Мішлеї, українсько-угорські літературні контакти, художній переклад, ідіостиль.

Формулювання проблеми. Особистість Олесь Гончара та його творча спадщина репрезентують складний період розвитку національного письменства й оприявнюють різні вектори творення дискурсу літератури в радянську добу. Водночас склалися так, що завдяки непересічному таланту й авторитету в тогочасних письменницьких колах митцю судилося стати людиною-медіумом на українсько-угорському інтеркультурному перехресті.

З Угорщиною Олесь Гончара пов'язують як перипетії його життєвої долі та численні особисті знайомства з представниками угорської мистецької еліти, так і «комунікація» через художні тексти, уписаність його творчої спадщини шляхом майстерних перекладів у літературний простір сусіднього народу. Десятки різножанрових художніх творів автора було «пересаджено» на угорський ґрунт і опубліковано в періодиці, антологіях, окремими виданнями. Ці тексти становлять собою цінне джерело дослідження напрямів міжлітературних взаємин та перекладацької практики другої половини ХХ століття, а розгляд конкретних творів у контексті рецепції авторського доробку виявляють функціонування тексту на іномовній периферії та його входження в нове культурне середовище. Не менш вагомим є й увага до постаті

перекладача, який виступає рушієм і водночас своєрідною призмою цього процесу.

Аналіз досліджень. Вивченням творчості Олесь Гончара на тлі літературних контактів України та Угорщини учені активно цікавилися ще за життя письменника. Ґрунтовну дисертаційну роботу на цю тему виконала дослідниця Ангеліна Гедеш. Вона простежила шляхи становлення українсько-угорських літературних зв'язків, детально проаналізувала твори О. Гончара, у яких наявні угорські мотиви, вказала на їх концептуальне ідейно-естетичне значення. Окремий розділ праці науковиці присвятила дослідженню перекладів художніх текстів українського автора угорською мовою та рецепції його творчості угорськими критиками. У численних статтях, що друкувалися українською та угорською мовами, вона представила різні прояви інтеграції доробку О. Гончара в угорський культурно-інтелектуальний простір.

А. Гедеш, зокрема, спостерегла, що особливо пильною була увага перекладачів до зразків малої прози О. Гончара, і зазначила: «Їх переклади на угорську мову виявляють водночас інтерес до важливої проблематики та суттєвих стильових особливостей української новелістики в цілому. Крім того, в значній мірі прояснюються й характерні риси

угорських перекладів з української, їх позитивні якості і прорахунки» [Гедеш 1970, с. 42–43].

На матеріалі творчості О. Гончара А. Гедеш розкрила також теоретичні та практичні аспекти перекладу з української на угорську мову. Цьому питанню присвячена стаття, написана угорською мовою й опублікована в збірнику «Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon», де авторка, підсумовуючи аналіз перекладів творів О. Гончара, здійснених у різні роки й опублікованих у 34 виданнях, узагальнює: «...порівняно з п'ятдесятьма роками принципи художнього перекладу істотно змінилися. В останні десятиліття перекладацька практика прагне на вищому рівні передати сутність оригінальних творів» (пер. з угор. – наш) [Гедеш 1993, с. 73].

Послідовно цікавився українсько-угорськими літературними контактами й дослідник Іван Мегела. В огляді української літератури в Угорщині він сфокусував увагу й на доробку О. Гончара, зазначивши: «Напружені роздуми про пройдене і прийдешнє, висока громадянська відповідальність, турбота про мирне завтра, сміливість у вирішенні актуальних проблем сьогодення робить його ім'я одним з найпопулярніших в Угорщині» [Мегела 1981, с. 114].

Варто водночас додати, що постать О. Гончара широко репрезентувалася в Угорщині не лише шляхом художніх перекладів, а й через публікацію науково-критичних матеріалів про розвиток української прози та твори митця. В угорських перекладах на сторінках періодики друкувалися статті авторитетних учених того часу – Л. Новиченка, В. Фащенко, М. Нервлого. У журналі «Szovjet Irodalom» було опубліковано матеріал В. Ковалю «Olesz Honcsar Magyarországon» («Олесь Гончар в Угорщині») у перекладі Юдіт Авар, у якому дослідник коротко представив вектори наближення автора «Прапорносців» до угорського читача, зачитував критичні замітки, що друкувалися в угорських джерелах, а також уривки зі спогадів та художніх творів О. Гончара, що стосуються Угорщини [Koval 1986, с. 145–149].

Як голова Спілки письменників України (1959–1971) О. Гончар регулярно відвідував різні культурні заходи, що проводилися в Угорщині, спілкувався з колегами по перу та перекладачами, виступав на численних мистецьких форумах. Ця частина його діяльності активно висвітлювалася в тогочасній угорській пресі, друкувалися інтерв'ю з українським автором, у яких він висловлював слушні спостереження про різні аспекти культурного діалогу між сусідніми народами (особисті контакти між митцями, перекладацька та видавнича діяльність, обговорення важливих питань, пов'язаних з літературною творчістю, популяризація доробку українських письменників тощо). Загалом же, понад п'ять десятків різнопланових публікацій, у яких ішлося про дотичність особистості та творчості О. Гончара до угорського культурного простору, з'явилося друком на сторінках різних періодичних видань Угорщини – «Nagyvilág», «Szovjet Irodalom», «Élet és Irodalom», «Magyar Nemzet», «Új Szó», «Ország-

Világ», «Népszava» та багатьох інших.

Інформацію про О. Гончара містить і багатомне видання Енциклопедії світової літератури (*Világirodalmi Lexikon*). Словникові статті про митця підготували авторитетні угорські вчені-україністи – Ендре Бойтар та Іштван Удварі. Е. Бойтар слушно охарактеризував О. Гончара як «представника поетичної прози, для якого взірцем для наслідування є О. Довженко та А. де Сент-Екзюпері» [Bojtár 1975, с. 588].

Звісно ж, переважна частина зацитованих вище матеріалів, що стосуються теми пропонованого дослідження, була опублікована в радянський час, тому не позбавлена ідеологічного нальоту та односторонності у висвітленні питань міжкультурної комунікації. Це стосується й корпусу опублікованих у 50–80-х роках ХХ століття художніх текстів українських авторів, зокрема й творів О. Гончара.

З огляду на це інтерес до окресленої проблематики останнім часом помітно знизився, хоча чимало аспектів залишаються невисвітленими та зберігають наукову релевантність. Доцільним видається актуалізувати питання взаємин митця з угорськими колегами, інтеграції його художньої спадщини в тогочасний угорський літературний універсум, залучивши неопрацьовані матеріали та здійснивши дослідження перекладів його творів угорською мовою, які досі не були предметом ґрунтовного розгляду.

Мета статті, завдання. Метою розвідки є комплексний аналіз угорського перекладу новели «Пізнє прозріння» Олесь Гончара крізь призму контекстуальних та ідіостильових аспектів, з'ясування ступеня збереження авторської наративної та стилістичної специфіки, розкриття ролі перекладу в українсько-угорських літературних контактах і рецепції творчості Гончара в Угорщині, а також представлення особи перекладача Пала Мішлєї та його внеску у формування угорського читацького сприйняття твору. Ставимо перед собою такі наукові завдання: окреслити угорський дискурс життя і творчості О. Гончара; простежити художні особливості новели «Пізнє прозріння» як репрезентативні щодо поетики митця; здійснити порівняльний аналіз оригіналу та угорського перекладу; дослідити перекладацькі стратегії у відтворенні мовних, наративних та стильових особливостей тексту; представити особистість Пала Мішлєї як перекладача, окреслити його роль і вплив на угорську рецепцію творчості О. Гончара.

Методи та методика дослідження. У процесі досягнення наукової мети послуговуватимемося літературознавчими та перекладознавчими методами аналізу художніх текстів: культурно-історичним та біографічним – для з'ясування передумов та фактів взаємодії О. Гончара з Угорщиною; естетичним – для виявлення художніх особливостей твору та їх відображення в угорському перекладі; порівняльно-типологічним – для зіставлення оригіналу новели та її угорської версії; а також наратологічним та герменевтичним підходами.

Виклад основного матеріалу. Постать Олесь Гончара в сучасному літературному дискурсі

зберігає свою актуальність, не втрачає смислової та естетичної ваги й надалі перебуває в полі активної наукової та читацької уваги. Спостерігаємо полярне сприйняття особистості цього митця та його спадщини – від різко негативних, демістифікаційних оцінок до апологетичних і захоплених прочитань. В. Аблицов з цього приводу зауважив: «Історія батьківщини, її трагічність, не могли не вплинути на творчість і суспільну поведінку Олеся Гончара. Тому закономірно, що ситуація, що виникла після відходу письменника в інший світ, примусила і його прихильників, й опонентів знову звернутися до його визначальних художніх творів та публіцистики» [Аблицов 2018, с. 26]. І справді, в останні два десятиліття інтерес до його спадщини не згасає, з'являються ґрунтовні монографічні дослідження, тематичні збірники, біобібліографічні покажчики, проводяться наукові конференції різного рівня, присвячені ювілейним датам від дня народження автора. Незаперечним залишається й той факт, що, займаючи ключову позицію в українській літературі другої половини ХХ століття, творчість О. Гончара долала межі союзних державних кордонів, через переклади інтегрувалася в культурне поле інших народів і, таким чином, функціонувала як репрезентант радянської літератури високої проби. Такою постає його творча фігура і в угорському мистецькому середовищі.

Топос Угорщини – його людський вимір, краєвидні домінанти, інфраструктурні та соціально-історичні реалії – відкривається перед Олесем Гончаром у 1945 році, коли він опиняється на території цієї держави в складі Червоної армії й бере участь у визволенні Будапешта від фашистів. У такому історико-культурному контексті формуються перші безпосередні враження письменника від угорського простору, що поєднує досвід воєнної дійсності з відкриттям іншонаціонального середовища. Показово, що своє 27-ліття митець відзначив саме тут, і це надає цьому періодові додаткового біографічного й символічного значення, закріплюючи його як важливий етап особистісної та творчої еволюції автора. Пережитий трагічно-героїчний воєнний досвід художньо оприявнився незабаром у його епопеї «Прапорonoсці», друга частина якої («Голубий Дунай») яскраво віддзеркалює події, що розгорталися на угорській землі. Саме звернення до угорської тематики стало основою для блискавичного входження Гончарового імені та творчості в угорську літературу. Уже в 1947–1948 роках в угорській періодиці друкуються частини «Голубого Дунаю» в перекладі Еміла Мадараса (Madarász Emil), а в 1949 році в Ужгороді «Прапорonoсці» («Zászlóvivők») угорською мовою виходять окремою книгою. Наступного року з'являються друком ще два переклади цього твору, здійснені Ласло Шандором (Sándor László) та Жужою Раб (Rab Zsuzsa). Як пише А. Гедеш, «у 1951 році “Прапорonoсці” витримують три будапештських перевидання, що засвідчує дальше зростання читацького інтересу» [Гедеш 1975, с. 77]. Дослідниця цитує також написаного їй листа, в якому О. Гончар висловлюється про те, як ставиться

до Угорщини та її народу: «...А взагалі країну цю і людей її щиро люблю, під час війни відкрилась вона мені як “друга Україна...”» [Цит. за: Гедеш 1975, с. 77]. Симпатію до угорців підкреслено і в сучасних публікаціях про творчість О. Гончара: «Теплі спогади про Угорщину, угорців, з якими митець зустрічався на дорогах війни, враження від їхньої доброзичливості, схожості їхнього життя, звичаїв до українських були живі в пам'яті письменника впродовж життя» [Приліпко 2019, с. 40].

Угорські мотиви залишили слід і в поезії О. Гончара. Так, у 1988 році вийшла невелика збірка «Frontversek» («Фронтів поезії»), до якої увійшли вірші, написані автором у 1940-х роках, переважно під час перебування на території Угорщини. Це двомовне видання містить оригінальні тексти 22 поезій та їхні угорські переклади, здійснені Ю. Шкробинцем і Л. Шимоном.

Щодо великих епічних творів О. Гончара, то угорською мовою було перекладено не лише згадану трилогію, а й інші романи, зокрема «Тронка» («Kolomp») (1968, перекладач – Ласло Могош (Magos László)) та «Людина і зброя» («Emberek és fegyverek») (1974, перекладач – Ержибет Бродські (Erzsébet Brodsky)); крім того, на сторінках журналу «Szovjet Irodalom» публікувався з певними купюрами роман «Твоя зоря» («A te hajnalod») (1982, переклад Йозефа Ш. Ньїре (S. Nyirő József)).

Починаючи з 1950-х років, об'єктом угорськомовної рецепції стає і мала проза О. Гончара. Його оповідання систематично друкувалися на сторінках угорських періодичних видань. У фокусі інтерпретаторських зацікавлень перебували насамперед твори, тематично пов'язані з угорським контекстом, – «На Балатоні» («A Balatonon»), «Глонка» («Glonka»), «Весна за Моравою» («Tavasza a folyón túl»), «Артеменко з плацдарму» («Artemenko a hídfőállásról») та ін. Паралельно друкувалися й інші зразки новелістики О. Гончара на різні теми: «Пороги» («A zuhogók»), «Модри Камень» («A Modri-szikla»), «Сусіди» («Szomszédok»), «Соняшники» («Napraforgók»), «Жайворонок» («Pacsirta»), «Дорога за хмари» («Út a felhők fölé»), «Микита Братусь» («Mikita Bratusz»), «Гори співають» («Dalolnak a hegyek»), «Маша з Верховини» («A verhovinai lány»), «Птахи над Бродщиною» («Madarak Brodscsina fölött»), «Жінка в сірому» («A szürke köpenyes nő») тощо. Загалом угорською мовою було перекладено близько 25 оповідань та новел письменника, які побачили світ у понад 30 різних виданнях. Більш ніж два десятки перекладачів долучилися до відтворення художнього слова Олеся Гончара угорською мовою. Усе це засвідчує не лише інтенсивність, а й сталість інтересу до творчого доробку письменника в угорському культурному просторі. І така рецепція зумовлена не лише кон'юнктурними чинниками доби, а й естетичною цінністю його прози та її спрямованістю на осмислення універсальних, загальнолюдських проблем. Як пише М. Наєнко, «орієнтація Олеся Гончара на світло в людях була невід'ємною рисою його естетики, і це в багатьох випадках ставало притягаль-

ною силою для перекладачів усіх пізніших (після творів воєнної тематики) романів, новел і повістей письменника» [Наєнко 2018, с. 185]. Поручена автором проблематика має надчасовий і надпросторовий характер, що зумовлює її актуальність у різних культурно-історичних контекстах. До творів такого плану належить і обрана для дослідження новела «Пізнє прозріння», написана автором у 1974 році та вперше опублікована в 1975-му в журналі «Жовтень» та збірці новел «Чари-Комиші».

Фабульним ядром цього твору є приїзд відомого полярника Івана Оскаровича на відкриття пам'ятника молодому поетові – авторові «Полярної поеми», у якій оспівано їхню спільну експедицію. Його запрошено на церемонію як людину, котра добре знала покійного митця, товаришувала з ним, а також стала прообразом героя поеми, що виявилася лебединою піснею талановитого хлопця. А оскільки під час експедиції Іван Оскарович упереджено, грубо, навіть жорстоко ставився до юнака, непристосованого до арктичних умов, то він, «спогадуючи стосунки з ним, відчуває почуття провини, щему, каяття, катувань совісті» [Зобенко 2003, с. 158]. Саме тому перебування на цьому заході викликає в героя психологічний дискомфорт і врешті перетворюється на акт переосмислення та самокартання.

«Пізнє прозріння» – це психологічна новела, яка добре ілюструє виділену М. Кодаком особливість індивідуального почерку письменника: «Психологія внутрішніх станів належить до найрозвинутіших компонент психологічного мистецтва О. Гончара» [Кодак 2012, с. 194]. У цій новелі фокус авторського художнього віддзеркалення спрямований не на зовнішньоподієвий ряд, а на психолого-аналітичне дослідження емоційного та ментального стану головного персонажа, що ґрунтується на контрастних переживаннях. Слушно про це пише М. Зобенко: «“Арктичний холод” і добрі флюїди палкої душі – на цих психологічних “регістрах” побудовано оповідання» [Зобенко 2003, с. 158]. Твір «Пізнє прозріння», таким чином, відображає типові риси ідіостилу О. Гончара-прозаїка – тонкий психологізм, емоційну наснаженість, лірико-романтичний характер оповіді, цікаві нарративні стратегії, що репрезентують психологічний і моральний портрет персонажа. Скупність цих прикмет зумовлює актуальність звернення до художньої спадщини класика української прози як у другій половині ХХ століття, так і нині – з метою естетичного та морального збагачення.

Новела «Пізнє прозріння», що досі не була предметом пильної уваги перекладознавців та дослідників українсько-угорських міждисциплінарних взаємин, в угорському перекладі була опублікована в журналі «Új Tükör» («Нове дзеркало») за 1980 рік. І хоча переклад тексту цього твору угорською мовою було оприлюднено з певними купюрами, зумовленими журнальним форматом видання, однак це не призвело до спотворення ні змістової цілісності, ні поезики твору: ключові змістово-поетикальні характеристики оригіналу залишилися загалом добре збереженими.

Це зумовлено передусім тим, що автором

угорської версії новели «Пізнє прозріння» є відомий україніст, упорядник та перекладач Пал Мішлеї (1942–2018), особистість якого «займає особливе й дуже вагомe місце в процесі ретрансляції українського художнього дискурсу на культурних теренах Угорщини» [Balla 2022, с. 175] і якого А. Гедеш небезпідставно зараховує до «когорт ширих друзів української літератури в Угорщині» [Гедеш 1986, с. 162]. Секрет упевненості П. Мішлеї, за свідченням дослідниці, полягає в тому, що він добре володів українською мовою – «на рівні рідної» [Гедеш 1986, с. 163], а «ще обізнаність і зацікавлене розуміння усього доробку автора, над твором якого працює перекладач» [Гедеш 1986, с. 163]. Це характерно і для його роботи над текстами О. Гончара.

Важливо, що з Олесем Гончаром вони були особисто знайомі, нерідко зустрічалися на різних письменницьких з'їздах та конференціях, тепло відгукувалися один про одного. Сам Мішлеї як колишній студент Київського університету послідовно цікавився українським літературним життям і відтворив угорською мовою твори П. Загребельного, Гр. Тютюнника, Вал. Шевчука, В. Дрозда, Ю. Щербака та ін.

Крім новели «Пізнє прозріння», у перекладі Пала Мішлеї до угорського читача дійшло оповідання О. Гончара «Артеменко з плацдарму» («Artemenko a hídfőállásról»), що друкувалося в журналі «Szovjet Irodalom» та газеті «Új Szó» за 1988 рік, а також літературно-критична стаття про Гр. Тютюнника – «Живописець правди» («Az igazság festője») в журналі «Szovjet irodalom» за 1986 рік.

Намагаючись тримати руку на пульсі тогочасного літературного життя та будувати інтеркультурні мости, Пал Мішлеї стежив за літературним поступом свого українського колеги й обрав для інтерпретації ліричні й морально повчальні зразки його прози. Такі твори, як «Пізнє прозріння», підтверджують висновки дослідниці Л. Тарнашинської: «Одухотвореність трудових буднів, опоетизована краса звичайних людських стосунків, внутрішня краса людини – те, що О. Гончар ніс у народ і за що дістав нині характеристику апологета соцреалізму, насправді було не тільки даниною тогочасній ідеології, а й інтуїтивним відчуттям письменницької місії як своєрідного цілительства людських душ, відповіддю на соціальний запит масової свідомості. І з погляду соціальної психології така проза була цілком умотивована й відіграла також певну позитивну роль. Адже те, що маркується лише апологетикою соцреалізму, насправді виходить за межі власне ідеології й сягає законів психології» [Тарнашинська 2013, с. 50–51].

Тому відтворити психологічний та лірико-романтичний ареал новели стало пріоритетним завданням інтерпретатора, з яким Пал Мішлеї успішно впорався.

Першим сигналом, що будить увагу реципієнта, є заголовок художнього твору. Його відображення в перекладі є дуже відповідальною, а часом не простою справою, що потребує застосування

різнопланових перекладацьких стратегій. Що стосується аналізованого твору, то його заголовковий компонент передано угорською мовою практично тотожно до оригінальної версії: «Пізнє прозріння» – «Kései felismerés». Слово «felismerés» дослідно перекладається як усвідомлення, у поєднанні з прикметником «kései» – пізнє, запізніле, цей еквівалент вдало відтворює зміст художнього тексту, адже ідеться не про містичне «просвітлення», а про запізніле розуміння, моральне осягнення. Прорахунком перекладача є, на наш погляд, лише те, що в угорському варіанті твору пропущено фрагмент, у якому розкривається поетика заголовка: «Згадай, як твої ж товариші полярники мовби й жартома, та все ж з відтінком ніжності, називали його “людиною сніжної чистоти”. Раніше про це й не думалось, а зараз чув, як щемливо наростає почуття втрати і каяття: пізній жаль, пізнє прозріння!» [Гончар 1979, с. 517].

Новела розпочинається ліризуюваною, заснованою на контрасті пейзажною картиною, переданою майже ідентично з оригіналом: «*Alacsony, szürke égbolt. Dűnék, vándorkövek. Valahol délen, a szubtrópusi tájakon aranyrögöt terem a föld, de itt csak követ [...] Az öböl mentén halászfaluk, itt-ott néhány fenyőfa. Fukar természet, zord vidék. De ez a szigorú, egykor jégtakaróval borított táj is képes költői adni a világnak! Finom érzelmeket ébreszt, megihletti a múzsák kegyeljeit*» [Honszar 1980, с. 14] («*Cipe* небо низьке. Дюни, валуни. Десь у субтропіках земля родить чудернацькі плоди золоті, а тут вона родить каміння [...] Понад затокою – рибальські селища та сосни де-не-де. Скупа природа, суворий край. Одначе й він, цей суворий колись льодовиковий край, здатен народжувати поетів! Здатен дарувати улюбленим муз ніжність, натхнення...» [Гончар 1979, с. 509]). У зацитованому фрагменті помітними є незначні лексико-синтаксичні трансформації, зокрема, у першому реченні, котре з двоскладного в угорському варіанті перетворюється на номінативне і дослівно перекладається як «низький, сірий небосхил». У цілому, зацитований уривок, як і переважна частина художнього полотна твору, засвідчує домінування в перекладацькій тактиці П. Мішлеї таких стратегій, як смислова (семантична) еквівалентність, орієнтація на точне відтворення змісту й художнього підтексту твору, а також функціонально-стилістична відповідність, що передбачає збереження стилю, тональності та жанрових ознак першоджерела.

Важливим у відображенні психологічної та художньої специфіки аналізованої новели є адекватне віддзеркалення її оповідної структури. З цієї точки зору «Пізнє прозріння» є оригінальним зразком малої прози з варіативною наративною організацією. Автор здійснює перемикання наративного режиму: третя особа поступається місцем другоособовій формі викладу, що створює ефект внутрішнього самозвернення персонажа й наближає оповідь до першоособового переживання. У «Пізнью прозрінні» такий прийом виконує важливу психологічну функцію: він маркує момент морального перелому, загострює самосуд героя й підсилює ефект вну-

трішнього викриття. Тобто «ти» тут не апелятивне (не звернене до читача), а інтроспективне, спрямоване всередину свідомості персонажа. Формально оповідь залишається третьоособовою, але через «ти» наближається до внутрішнього мовлення героя. Пал Мішлеї послідовно тримає в полі зору цю особливість першотвору й майже синхронно з оригінальним текстом відображає зміну наративного фокусу, втілюючи через форму «ти» процес внутрішньої комунікації героя із самим собою й фіксує перехід від зовнішньої до внутрішньої фокалізації при збереженні гетеродієгетичного статусу наратора. Перекладачу вдається вправно передати цей своєрідний зсув наративної перспективи, зокрема процес психологічної інтеріоризації нарації, коли Іван Оскарович ніби переконує сам себе: «*Furcsa lenne, ha most éppen te rontanád el a barátságokról kialakult képet. Ha már a pártfogó szerepét kaptad, csak egyet tehetsz, el kell fogadnod, és aszerint kell cselekedned...*» [Honszar 1980, с. 14] («*Дико, звичайно, було б іти насупроти уявлень, які тут склались. Якщо відводять тобі саме таку роль – нічого не лишається, як тільки взяти її на себе й виступати в ній*» [Гончар 1979, с. 509]). Автоадресацію збережено практично у всіх подібних фрагментах, і це свідчить про здатність автора перекладу передати викладову специфіку твору, що відіграє важливу психолого-стилістичну роль у новелі О. Гончара.

Уміло відтворено в перекладі й іронічний тон оповіді. Наприклад, в експозиції, де читач знайомиться з головним персонажем твору, що прибув на батьківщину автора «Полярної поеми»: «*Talán nem is a költő személye, mint inkább a hírneve vonzotta ide Ivan Oszkarovicsot, aki egyébként nagyon elfoglalt ember, s munkájának, hétköznapi vesződéseinek nincs sok közük a fennkölt múzsákhoz*» [Honszar 1980, с. 14] («*Власне, поет чи, певніше, наростаюча слава його й покликala сюди Івана Оскаровича, людину по горло зайняту, перевантажену безліччю обов'язків, буденних клопітних справ, які, зрештою, до інших муз не мають аніякого стосунку*» [Гончар 1979, с. 509]). Рефлексіям героя властива самоіронія, що підкреслює процес усвідомлення ним хибних переконань та вчинків.

У контексті перекладознавчого аналізу особливу увагу привертає й відображення сталих мовних конструкцій та специфічних культурних реалій. Пал Мішлеї застосовує в процесі їх угорської адаптації як прийом форенізації – збереження національно-культурної специфіки оригіналу, так і доместифікації – наближення українського тексту до угорського читача. Звернемо увагу на особливості використання фразеологічних одиниць, що нерідко стають маркером професійності перекладача. «*Пів-Арктики на тобі. Кожна секунда на обліку. А втім, кинув усе, приїхав*» [Гончар 1979, с. 509] – «*A fél sarkvidék minden gondja-baja az ő vállát nyomja. Nincs egy szabad perce, s lám, most mégis mindent otthagyt, hogy idejöhhessen*» [Honszar 1980, с. 14]. У поданих реченнях з метою надати їм природнішого угорського звучання перекладач використовує місцевий фразеологізм – «*minden gondja-baja az ő vállát*

пуют), хоча в оригіналі маємо стенографічний варіант з використанням гіперболи – «*nív-Arktiki na tobi*», що також вказує на переважаність обов'язками. Трапляються в тексті й фразеологізми, що мають конкретні відповідники в угорській мові, як наприклад: «...стала для її автора **лебединим співом**» [Гончар 1979, с. 511] – «*a költő hatványdala lett*» [Honcsar 1980, с. 14]. У передачі окремих сталих висловів автор використовує прийом калькування зі вказівкою на національну природу ідіоми («...тут, як кажуть, **слова з пісні не викинети**» [Гончар 1979, с. 514] – «...*ahogy errefelé mondják, a dalból egy szót sem lehet kihagyni*» [Honcsar 1980, с. 14]), а також фразеологічну заміну з елементами національно-культурної адаптації («...*ganyav ti, valamennyi, його, мов солоного зайця*» [Гончар 1979, с. 514] – «...*te, a mindenható parancsnok alaposan megugráltattad őt...*» [Honcsar 1980, с. 14]), що буквально означає «змусив його добре побігати / поганяв» і має відтінок розмовності) й дефразеологізацію («...*не вмючи доладу зліпити навіть те, що має за душею*» [Гончар 1979, с. 509] – «...*net tudja érthetően elmondani, amit szeretne*» [Honcsar 1980, с. 14], український фразеологізм замінено нейтральним словом зі значенням «те, що хоче»).

Угорська версія новели досить точно передає синтаксичний візерунок першотвору, а разом з ним його ритмічний лад, що відображає внутрішні психологічні та аналітичні імпульси персонажа. Це виявилось передусім у використанні питально-риторичних та окличних речень, певних незавершених синтаксичних фрагментів та вставних конструкцій: «*Ezt jól megcsinálta! Tetejébe még azt sem tudta pontosan, mi volt a kudarc oka, hol vétette el a lépést. Talán túlságosan eltérte került a tulajdon személyed, a te mindenhatóságod*» [Honcsar 1980, с. 15] («*Оце вступ! І навіть причину невдачі не міг собі пояснити: на чому спіткнувся? Можливо, аж надто випирала наперед твоя власна персона, оте твоє полярне всемогуття?*» [Гончар 1979, с. 516]).

Ознакою авторського стилю О. Гончара є ліризм художнього вислову. Ліричний струмінь властивий і новелі «Пізнє прозріння», що проглядається в метафоричності художнього мовлення, відображенні емоційних порухів у душі персонажа, суб'єктивно насажених коментарях оповідача, лірично забарвлених пейзажних описах. Ось кілька прикладів, що засвідчують настанову угорського інтерпретатора на збереження цієї складової індивідуального почерку О. Гончара: «*Egyenletesen, álettelenül ég a gyertya a friss fenyőágak között. Szíromformájú láng az ember helyett*» [Honcsar 1980, с. 14] («*Рівно й безжиттєво горять свічки серед купи свіжої хвої. Пелюстинка полум'я замість людини*» [Гончар 1979, с. 512]); «*Őszineséggel akaratlanul is megmásítottad a költőről kialakult képet; elvesztél a részletekben, s nem látál meg a költő alakjában valami olyat, valami sokkal lényegesebbet, ami elevenen él a helybeliek emlékeiben, szigorú, csöndes érzéseiben*» [Honcsar 1980, с. 15] («*Мабуть, своєю відвертою розповіддю ти мимоволі порушив уже усталений образ поета,*

за дрібницями не розгледів у ньому щось важливіше, оте, чим живе він в їхній уяві, в їхній строгій мовчазній любові» [Гончар 1979, с. 515]); «*Őböl, alacsony égbolt, vándorkövek. Ez volt a költő világa, erről a tájról írta legtöbb versét*» [Honcsar 1980, с. 15] («*Затока, небо низьке, валуни. Це те, що було поетовим світом, те, що він оспівав*» [Гончар 1979, с. 518]). Останній із зацитованих уривків становить собою своєрідну психологічну рамку, в яку опрацьовано суперечливий психоемоційний стан головного персонажа. А кінцівка твору підсумовує процес трансформації в його душі, окреслюючи вияв «пізннього прозріння». Як і початок, так і щемливі заключні рядки перекладач передає дуже близько до оригінального тексту: «*Ivan Oszkaravics észre sem vette, hogy nagy pelyhekben szálángozni kezdett a hó. Állt az emlékmű előtt, egyre csak a kőbe vésett fiatalos arcot nézte, s már-már úgy rémlett neki, hogy a költőt az életben is ilyen könnyed, lendületes, bátor embernek látta*» [Honcsar 1980, с. 15] («*Мокрий сніг пролітав, але Іван Оскарівич цього навіть не помітив. Стояв перед брилою, невідривно вивчаючи викарбований на ній розгонистий профіль молодої людини, і тоскне почуття втрати не покидало його, і дедалі більше здавалось, що саме таким, летючим, безстрашним, поривним, він уже колись бачив поета в житті*» [Гончар 1979, с. 518]).

Висновки. Творчість Олесь Гончара стала об'єктом угорськомовної репрезентації уже в середині ХХ століття. Спочатку роман «Прапороносці», далі десятки зразків малої прози, згодом інші великі епічні твори («Людина і зброя», «Тронка», «Твоя зоря») та деякі поезії (збірка «Фронтіві поезії») стали доступними угорському читачеві через газетно-журнальні публікації, антології та окремі книжкові видання. Постать українського автора, тісно пов'язаного з угорським топомосом та активною в галузі міжкультурної співпраці, активно популяризувалася шляхом численних матеріалів в угорській періодиці. Інтерес до його особистості та літературної продукції був тривалим і стабільним, про що свідчить масив джерельної бази та увага науковців.

Новела «Пізнє прозріння» належить до періоду творчої зрілості О. Гончара – на той час уже визнаного класика української прози й автора, добре відомого зарубіжному читачеві. Угорський переклад твору здійснив відомий перекладач і літературознавець Пал Мішлеї, який створив версію, близьку до оригіналу. Йому вдалося майстерно віддзеркалити як проблемно-змістовий та ідейний пласт новели, так і її поетикальні прикмети: лірико-емоційний колорит, ритміко-синтаксичний лад, наративну специфіку. Аналіз перекладу цього твору засвідчує продуктивність українсько-угорської міжкультурної комунікації другої половини ХХ століття та високий рівень перекладацької праці. Чимало вдалих перекладів та їх творців досі залишаються на периферії наукових досліджень, що зумовлює потребу актуалізації цього питання й подальших студій з оприявлення літературних контактів у сфері художнього перекладу.

Література

1. Абліцов В. Олесь Гончар ілюзія і дійсність: публіцистично-документальне видання з нагоди 100-річчя Олесь Гончара. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 308 с.
2. Гедеш А. Оповідання О. Гончара угорською мовою. *Слов'янсько-угорські міжмовні та літературні зв'язки*. Науково-тематичний збірник. Ужгород, 1970. С. 41–50.
3. Гедеш А. Твори Олесь Гончара угорською мовою. *Радянське літературознавство*. 1975. №8. С. 77–81.
4. Гедеш А. Україніст з-над Дунаю. *Vsesvit*. 1986. №4. С. 162–164.
5. Гончар О. Пізнє прозріння. *Твори в шести томах*. Київ: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1979. С. 509–518.
6. Зобенко М. Українське небо Олесь Гончара. Есеї, студії, полеміка. Львів: Видавництво М. Коць, 2003. 170 с.
7. Кодак М. Поетика Олесь Гончара-романіста: монографія. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2012. 272 с.
8. Мегела І. Українська література в Угорщині. *Взаємозв'язки літератур країн соціалістичної співдружності* / Під редакцією Г.Д. Вервеса. Київ: Видавництво при Київському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 1981. С. 99–123.
9. Наєнко М. Олесь Гончар і літературне зарубіжжя. *Рідний край*. 2018. №1 (38). С. 184–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Almpolt_2018_1_42 (дата звернення: 08.04.2026).
10. Приліпко І. Репрезентація образу іншого в художньому й публіцистичному дискурсі Олесь Гончара. *Слово і Час*. 2019. №1. С. 38–51. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/428/767> (дата звернення: 08.04.2026).
11. Тарнашинська Л. Художнє слово між ненавистю і любов'ю: аспект психологічної археології. *Тайни художнього тексту*: [Зб. наук. пр.] / Ред. кол.: Н.І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпропетровськ: Пороги, 2013. Вип. 16. С. 42–55.
12. Balla E. Повість Валерія Шевчука «Крик півня на світанку» в перекладі Пала Мішлеї. *Elmélet – módszer – gyakorlat*. Nyiregyházi Egyetem, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2022. 16–26 old.
13. Bojtár E. Honcsar, Olesz. *Világirodalmi Lexikon*. Negyedik kötet. Grog – Ilv. Budapest: Akadémiai Kiado, 1975. 588 old.
14. Hegyes A. Az ukrán szépirodalom magyarra fordításának alapelvei. Olesz Honcsár művei alapján. *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft. Budapest – Szeged, 1993. 70–73 old. URL: https://adt.arcanum.com/en/view/HungarologiaiKongresszus_03_peregrinacio_1/?query=olesz%20honcsar&pg=87&layout=s (дата звернення 16.02.2026).
15. Honcsar Olesz. Kései felismerés. *Új Tükör*. 1980. December 7. 49 szám. 14–15 old. URL: https://adt.arcanum.com/hu/view/Tukor_1980_10-12/?query=Honcsar+Olesz.+K%C3%A9sei+felismer%C3%A9s.&pg=432&layout=s (дата звернення 16.02.2026).
16. Koval V. Olesz Honcsar Magyarországon. *Szovjet irodalom*. 1986. 4 szám. 145–149 old.

References

1. Ablitsov V. (2018) Oles Honchar iliuziia i diisnist [Oles Honchar: Illusion and Reality]: publitsystychno-dokumentalne vydannia z nahody 100-richchia Olesia Honchara. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. 308 s. [in Ukrainian].
2. Hediess A. (1970) Opovidannia O. Honchara uhorskoiiu movoiu [Short Stories by O. Honchar in Hungarian]. *Sloviansko-uhorski mizhmovni ta literaturni zviiazky*. Naukovo-tematychnyi zbirnyk. Uzhhorod. S. 41–50 [in Ukrainian].
3. Hediess A. (1975) Tvory Olesia Honchara uhorskoiiu movoiu [Works by Oles Honchar in Hungarian]. *Radianske literaturoznavstvo*. №8. S. 77–81 [in Ukrainian].
4. Hediess A. (1986) Ukrainist z-nad Dunaiu [A Ukrainianist from the Danube Region]. *Vsesvit*. №4. S. 162–164 [in Ukrainian].
5. Honchar O. (1979) Piznie prozrinnia [Late Insight]. *Tvory v shesty tomakh*. Kyiv: Vydavnytstvo khudozhnoi literatury «Dnipro». S. 509–518 [in Ukrainian].
6. Zobenko M. (2003) Ukrainiske nebo Olesia Honchara [The Ukrainian Sky of Oles Honchar]: esei, studii, polemika. Lviv: Vydavnytstvo M. Kots. 170 s. [in Ukrainian].
7. Kodak M. (2012) Poetyka Olesia Honchara-romanista [The Poetics of Oles Honchar as a Novelist]: monohrafiia. Lutsk: PVD «Tverdynia». 272 s. [in Ukrainian].
8. Mehela I. (1981) Ukrainska literatura v Uhorshchyni [Ukrainian Literature in Hungary]. *Vzaiemozviiazky literatur krain sotsialistychnoi spivdruzhnosti* / Pid redaktsiieiu H.D. Vervesa. Kyiv: Vydavnytstvo pry Kyivskomu derzhavnomu universyteti vydavnychoho obiednannia «Vyscha shkola». S. 99–123 [in Ukrainian].
9. Naienko M. (2018) Oles Honchar i literaturne zarubizhzhia [Oles Honchar and Foreign Literary Contexts]. *Ridnyi krai*. №1 (38). S. 184–191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Almpolt_2018_1_42 (data zvernennia: 08.04.2026) [in Ukrainian].
10. Prylipko I. (2019) Rerezentatsiia obrazu inshoho v khudozhnomu y publitsystychnomu dyskursi Olesia

Honchar [The Representation of the Other in the Fictional and Publicistic Discourse of Oles Honchar]. *Slovo i Chas*. №1. S. 38–51. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/428/767> (data zvernennia: 08.04.2026) [in Ukrainian].

11. Tarnashynska L. (2013) Khudozhnie slovo mizh nenavystiu y liuboviu: aspekt psykholohichnoi arkhoeologii [The Literary Word between Hatred and Love: An Aspect of Psychological Archaeology]. *Tainy khudozhnoho tekstu: [Zb. nauk. pr.] / Red. kol.: N.I. Zavertaliuk (nauk. red.) ta in. Dnipropetrovsk: Porohy. Vyp. 16. S. 42–55* [in Ukrainian].

12. Balla E. (2022) Povist Valerii Shevchuka «Kryk pivnia na svitanku» v perekladi Pala Mishlei [Valerii Shevchuk's Novella "The Rooster's Crow at Dawn" in Pál Mishlei's Translation]. *Elmélet – módszer – gyakorlat. Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet. 16–26 old.* [in Ukrainian].

13. Bojtar E. (1975) Honcsar, Olesz. *Világirodalmi Lexikon*. Negyedik kötet. Grog – Ilv. Budapest: Akadémiai Kiado. 588 old. [in Hungarian].

14. Hegyes A. (1993) Az ukrán szépirodalom magyarra fordításának alapelvei. Olesz Honcsár művei alapján. *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft. Budapest – Szeged. 70–73 old. URL: https://adt.arcanum.com/en/view/Hungarologiai-Kongresszus_03_peregrinacio_1/?query=olesz%20honcsar&pg=87&layout=s (data zvernennia: 16.02.2026) [in Hungarian].

15. Honcsar Olesz. (1980) Kései felismerés. *Új Tükör*. December 7. 49 szám. 14–15 old. URL: https://adt.arcanum.com/hu/view/Tukor_1980_10-12/?query=Honcsar+Olesz.+K%C3%A9sei+felismer%C3%A9s.&pg=432&layout=s (data zvernennia: 16.02.2026) [in Hungarian].

16. Koval V. (1986) Olesz Honcsar Magyarországon. *Szovjet irodalom*. 1986. 4 szám. 145–149 old. [in Hungarian].

HUNGARIAN TRANSLATION OF OLES HONCHAR'S SHORT STORY "LATE INSIGHT": CONTEXTUAL AND IDIOSTYLISTIC ASPECTS

Abstract. The aim of this study is to analyze the Hungarian translation of Oles Honchar's short story "Late Insight" from the perspective of contextual and idiolectal features. It seeks to determine the extent to which the author's narrative and stylistic specificity is preserved, to reveal the role of translation in shaping the Hungarian reception of the work, and to highlight the contribution of the translator Pál Mishlei. To achieve this aim, the study outlines the idiolectal and narrative characteristics of the original text, compares them with the Hungarian translation, identifies translation strategies and transformations of artistic meaning, and examines Oles Honchar's reception in Hungary alongside Mishlei's role in this process. The paper explores the features of the Hungarian reception of Honchar's oeuvre, which began in the mid-twentieth century and was marked by both consistency and intensity. It traces the main stages of the writer's integration into the Hungarian cultural space—from periodical publications to anthologies and standalone editions. It is demonstrated that both translation activity and extensive coverage in the Hungarian press played a crucial role in popularizing Honchar's work, fostering sustained interest in his personality and literary output. Particular attention is devoted to the short story "Late Insight", written during the author's mature creative period, and to its Hungarian translation by Pál Mishlei. The translator is presented as one of the leading Hungarian Ukrainianists, active not only in translation but also in publishing, editorial, and scholarly work. The analysis shows that Mishlei successfully conveys the semantic and ideological dominants of the original text, as well as its poetic features, including lyrical-emotional colouring, rhythmic-syntactic organization, and narrative specificity. The study highlights the high level of translation mastery and the productivity of Ukrainian–Hungarian literary interaction in the second half of the twentieth century. It also underscores the need for further research into translation heritage and for greater scholarly recognition of translators who have contributed to the dissemination of Ukrainian literature in foreign-language cultural contexts.

Keywords: Oles Honchar, Pál Mishlei, Ukrainian–Hungarian literary contacts, literary translation, idiolect.

© Балла Е. 2026 р.; © Барань С., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.04.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.05.2026

Дата публікації: 31.05.2026

Евеліна Балла – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та культури Ніредьгазького університету, Ніредьгаза, Угорщина; доцент кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна; evelina.balla76@gmail.com; orcid.org/0000-0001-9460-331X

Evelina Balla – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Culture, University of Nyíregyháza, Nyíregyháza, Hungary; Associate Professor of the Department of Ukrainian Literature, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; evelina.balla76@gmail.com; orcid.org/0000-0001-9460-331X

Єлизавета Барань – доктор філософії в галузі мовознавства, доцент кафедри філології Закарпатського угорського університету ім. Ференца Ракоці ІІ; доцент кафедри української мови та культури Ніредьгазького університету, Ніредьгаза, Угорщина; barany.erszebet75@gmail.com; orcid.org/0000-0001-8395-5475

Yelyzaveta Baran – PhD in Linguistics, Associate Professor of the Department of Philology at the Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian University; Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Culture, University of Nyíregyháza, Nyíregyháza; barany.erszebet75@gmail.com; orcid.org/0000-0001-8395-5475